

Berki Tímea

Kultúrák találkozása: az etnográfus Moldován Gergely

Az 1845-ben Szamosújváron született Moldován Gergely a kolozsvári piarista gimnáziumban érettségizett, majd a jogi akadémián tanult. Rövid ügyvédi munkálkodás után 1876-ban Torda–Aranyos vármegye tanfelügyelőjévé nevezték ki, királyi tanácsosi címet is kapott. Tíz év oktatás-szervezői munka után 1886-ban a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem román nyelv és irodalom tanszékének második vezetője lett, miután elődjét, Szilasi Gergelyt az egyetem nyugdíjaztatta.¹

Ha végigtekintünk a Moldován Gergely életpályáját értékelő egykorú és későbbi magyar és idegen nyelvű szövegeken, változatos képet kapunk róla. Szinnyei József többkötetes vállalkozásban mutatja be a magyar írók életét és munkáit, köztük Moldován Gergelyét (Szinnyei 1902: 121–125).² Mivel Szinnyei 1902/03-ig közli a vonatkozó adatokat, abban a pillanatban még nem lezárt a kolozsvári egyetemi tanár életpályája. Moldován Gergely egy Márki Sándorhoz írott levelében életrajzi adatait sorolja, amelyek megegyeznek a Szinnyei-féle gyűjteményben található életrajzzal. A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őrzött levél zárómondata a következő: „Ideálja a magyar–román őszinte testvériség, minden téren ez ideálnak szolgált stb. stb. kerekítsd ki, amint neked tetszik.”³ Bár a Márki Sándorhoz írott levél része az imént idézett felszólítás, elképzelhető, hogy az közvetít Moldován és Szinnyei között, Szinnyei pe-

¹ Lásd erről bővebben: Gáldi 1941: 298–299, illetve Berki 2012: 141–148.

² A Szinnyei-féle életrajzgyűjtemény számos román származású értelmiségit szerepeltet, ez is láttatja a vállalkozás elképzelését, miszerint magyar íróknak számít mindenki, aki a századforduló Magyarországnak területén él és alkot. Ez egybevág egy korábbi nemzet-felfogással, amelyet területelvű identitásnak vagy hungarus-tudatnak nevez a szakirodalom (Tarnai 1969, Klaniczay 2001, Miskolczi 2012).

³ Moldován Gergely levele Márki Sándorhoz. é.n. h.n. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára (A továbbiakban MTA KIK Kt) Ms 5163/1134.

dig nem kerekít a kapott szövegen, Moldován önleírását közölte, miszerint „tiszt. bölcs. doktor, kir. tanácsos, egyetemi tanár” (Szinyeyi 1902: 121). Ezek az erdélyi értelmiségi kurrens szerepei voltak akkor, kevésbé váltak kiemelt adatokká életpályájának korábbi tisztségei, címei.

A kor másik jelentős adatközlő vállalkozása, a *Pallas Nagy Lexikona* Moldován Gergelyt íróként és pedagógusként említi. Az előbb hivatkozott adatokhoz képest ez jóval szűkszavúbb, ellenben az írósgot helyezi előtérbe, amelyről az eddigi források még nem nyilatkoztak.

Az Österreichisches Biographisches Lexikonban nevével ezt találjuk: „Ethnograph und Literarhistoriker” (Benda 1975). Szintén a néprajztudományban való jártassága kerül elő a román nyelvű tájékoztató-, de a szűkebb szakirodalomban is. Ha kortárs értelmezését keressük, akkor beszédes a következő példa. A 19. századi kolozsvári egyetem utóda, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem honlapján az intézményt bemutató rész történeti adatokkal is szolgál, mi több, jeles személyiségei portréját is bemutatja. Az egyetem 19. századi rektorai közül csak Berde Áron és Brassai Sámuel szerepel ebben a reprezentatív válogatásban, Moldován Gergely nem, habár ő is betöltötte e tisztséget a kolozsvári egyetemen.⁴

E felvezető után összegezve, egyértelmű, hogy megkerülhetetlen Moldován Gergely etnográfiai munkássága, így dolgozatom arra irányul, hogy láttassa azt és a mögötte körvonalazható sajátos motivációkat és elképzeléseket. A szakmai szereplehetőségek, kezdeményezések és vállalkozások bemutatása után Moldován azon szándékait keresem, amelyek segíthetnek sajátos kulturális közvetítés-koncepciója értelmezésében.

Nézzük tehát azokat a szereplehetőségeket, amelyek a néprajz iránt érdeklődő Moldován munkásságából kikövetkeztethetőek! Ehhez elsődleges forrásként a román irodalom magyar bibliográfiáját használtam, amely a magyarra fordított román nyelvű irodalom könyvészeti jegyzékét tartalmazza (Domokos 1966: 82–88, 95–104), és amelyben Moldován több szerepben is felbukkan.⁵

⁴ https://www.ubbcluj.ro/ro/despre/prezentare/istoric_personalitati_universitare

⁵ Domokos bibliográfiájából hiányzik Moldován Gergely külön tételként, pusztán a népköltészeti tolmácsolások vagy egy-egy szerzői bibliográfiájába tartozó szakirodalmi munkássága kap teret a kötetben. Ennek egyik oka az lehet, hogy Moldovánnak nincs (szép) irodalmi tevékenysége – bár ezt jelen tanulmány megcáfolja; másik oka pedig az, hogy nem számít román írónak, mivel magyar nyelven publikált – ez az ok sem kizárólagos, hiszen köztudott, hogy Moldován román nyelven is írt.

A népköltészet gyűjtője és tolmácsolója

Az első és a néprajztudomány szempontjából legfontosabb a gyűjtő és közreadó szerepe. A fent említett bibliográfia szerint Ács Károly az első, aki fordításkötetet adott ki Pesten, 1858-ban *Virágok a román (oláh) népköltészet mezejéről* címmel (Ács 1858). A magyar–román kulturális kapcsolatok rendjén jelentős ez a kötet, hiszen a szórványos fordításközlésekkel párhuzamosan gyűjteményes, összefoglaló igényű kiadvány. Szempontunkból sem mellékes az a tény, hogy Ácsot a kötetben közreadott fordítások sorában Moldován Gergely követi, aki ugyan 1858-tól szórványosan közöl már magyarra fordított román folklórszövegeket a *Szépirodalmi Közlöny*, a *Fővárosi Lapok*, a *Képes Világ* vagy a *Hazánk s a Külföld* című fővárosi folyóiratokban, mégis 1872-ben jelenteti meg csak *Román népdalok és balladák* címen első fordításkötetét (Moldován 1872). Öt évvel később egy fordítócsoport munkája (Vulcan–Grozescu–Ember 1877) követi az előbb hivatkozott vállalkozásokat, és ez válik részévé *A hazai nem-magyar ajkú népköltészet tárának*, hiszen Iosif Vulcan ekkor már a kötetet kiadó Kísfaludy Társaságnak a tagja. Vulcan 1871-ben tartotta meg székefoglaló előadását a román népköltészetéről.⁶

Amennyiben követjük a román népköltészet magyar nyelvű, kötetbeli megjelenési sorrendjét, Moldován után 1912-ben Alexics György ad közzé magyarul román népmeséket (Alexics 1912). 1932-ben Kádár Imre balladákat (Kádár Imre 1932), majd 1945-ben Szabédi László báréi csujogatókat közöl (Szabédi 1945), hogy ezzel bezárólag új korszaka kezdődjön el a két kultúra egymás fele közeledésének. Moldován népköltészeti fordításaira visszatérve, kitűnik, hogy fordítói érdeklődése folyamatos az 1860-as évektől kezdődően és a Domokos Sámuel által összegyűjtött bibliográfiai tételek megerősítik azt, hogy ő a legtermékenyebb fordító a 19. században. Vasile Alecsandri és Atanasie M. Marienescu, illetve saját gyűjtéseiből fordít, és neki köszönhetjük az *Argesi zárda*, *A nap és a hold*, *Toma*, *Mióra*⁷ magyar fordításait is. A balladaköltészet mellett egyéb műfajokat is bemutat a magyar olvasóknak: ő tolmácsol először magyar nyelven román közmondásokat (Moldován 1882).

⁶ Lásd erről bővebben: Köteles 1970.

⁷ *Mióra* vagy *A báránka* című népballada. Moldován tehát a román *Miorița* első magyar fordítója. Lásd erről bővebben: Miskolczy 2013: 22.

A fordításában megjelent népköltészeti kötetei mellett számos általa gyűjtött szöveget olvashatunk magyarul egyéb munkáiban. 1882-ben hat hetet tölt Borszéken, „privát élményeit”, egyéni nézeteit” egy rövid kiadványban tárja a magyar nyelvű olvasók elé, az üdülőhelyet népszerűsítendő. Bár a kiadvány azzal indít, hogy „Nem fogok tudományoskodni”, mégsem rejtheti el tudósi beállítódását Moldován, hiszen leírása számos társadalomtörténeti érdekességet őrzött meg az utókornak, mi több néprajzi szempontú adatot is. Ekként vezeti fel azokat: „De mert sok még a mondani való, szakítsuk meg le-írásunkat, térjünk magunkhoz a bámulatból, melybe Borszék gyönyörű fekvése és természeti szépségei ejtettek; zárjuk be a leírást a felhívással, hogy a ki teheti, menjen Borszékre, mert életet nyer” (Moldován 1883: 2). A fejezetlezáró gondolatok kitérőt nyitnak meg. A Borszéket a maga szépségeiben láttató részt két a gyógyvízforrások eredettörténeteit közlő szöveg szakítja meg, hogy két fejezettel később a fürdőépületek leírásáról, a fürdőző közönség mindennapjairól, szórakozásáról olvashassunk. Az *Egy rege a forrásról* és *Egy másik rege* fejezetek azt igazolják, hogy borszéki tartózkodása idején is figyel a helybeliek történeteire. A gyógyvizek eredettörténetei ezek, amelyek ugyanazon jelenség magyarázatára létrejött narratíva-változatok. Ezen a ponton állíthatjuk azt, hogy Moldován számára a népköltészet nem csupán adatként volt érdekes, hanem kontextusában és funkcionalitásában is. Nem véletlen, hogy a Borszékről szóló kötetbe kerülnek ezek a regék. Hasonlóan jár el akkor is, amikor az 1860-as évek végétől kezdődően tanulmányokat tesz közzé a román népköltészet, néprajz – számára fontos – kérdéseiről. Ez által a népi kultúra kutatójaként, leírójaként és értelmezőjeként mutatkozik azok publikációs közege (a folyóiratok) szerkesztői és olvasói előtt. Ez a gazdag és hiánypótló munkásság olyan kérdéseket tárgyal elsőként magyarul, mint például a „babonák”, hitvilág, „varázsköltés”⁸, azaz a különböző betegségek varázsgyógymódjai, népszokások (Jakab é.n.).

⁸ Az idézőjelben szereplő szavak Moldován néprajzi tanulmányainak címéből származnak.

Az etnográfus, aki a román nép ismerője

1906-ban, amikor elfoglalhatja Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem rektori székét, a román pásztorvilágról beszél, amelynek „tanulmányozása nélkül sem a nyelv, sem a nép kialakulását megmagyarázni és meghatározni nem tudjuk” (Moldován 1906: 333). A román pásztorvilágot olyan mitikus létként látja Moldován, amely a nép és nyelv eredetét nem a dákoromán folytonosság történeteként értelmezi, hanem azzal szembehelyezi. Ez a kérdés elsősorban etnográfiai szempontból foglalkoztatja, ellenben idővel politikai élt is kap. Nagybecskereken lát napvilágot két kötetben *A románságról* (Moldován 1895–1896) című munkája, majd amikor Alsó-Fehér vármegye monográfiája készül, akkor a vidék románságának néprajzi tanulmányát ő készíti el (Moldován 1899). A Nagyenyeden megjelent több kötetes munkát Lázár István szerkesztette és Moldován korábbi tanfelügyelői munkássága és terepismerete miatt is megfelelő szakembernek bizonyult e feladatra. Hogy ezt a kortársak is így értelmezték, azt mi sem igazolja jobban, mint Jancsó Benedek ismertetője az új tudományterület szaklapjában, az *Ethnographiában*, *Az újabb román etnographiai mozgalmak hazánkban* címmel megjelent cikkében (Jancsó 1900). Egy ehhez hasonló, korábbi recepciótörténeti jelenség Rudolf trónörökös nagyszabású vállalkozásához, *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből* című többkötetes birodalom-leíráshoz kapcsolódik. A még tanfelügyelőként működő Moldován a Torda–Aranyos vármegyéjét bemutató részt elolvasva, levélben keresi fel a főszerkesztő Jókai Mórt. Azért teszi ezt, mert földrajzi tévedésekre kívánja felhívni annak figyelmét, és a vidék nevezetességei közül javasol néhányat a kötetbe, például a scărișoarai jégbarlangot, a Torockó melletti Csepegővár nevű barlangot, bűvópatakokat, a torockói Székelykőt, a Jára völgyét, a Szent László-kultusz jeleit, az Aranyos-menti aranymosást, a fejedelmi várost, Tordát sóbányaival, fényes múltjával, országgyűléseivel, római várával, vízvezetékével.⁹ Levele végén felajánlja segítségét is az Aranyosvidék etnográfiai leírásához: „Tisztelettel bátorkodom megjegyezni, hogy én a XIX. fejezet alatt előforduló Kalusertáncz, Román népköltészet, Román népviselet, Román lakodalmi menet, (s talán ide bejöhethetne Román szokások, babona), gainai leány vá-

⁹ Moldován Gergely levele Jókai Mórhoz. H.n. [1884. június vége] Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZK Kt.) Fond V/392.

sár, úgy a vidrai vizesés, Toroczko és vidékeinek leírására szívesen vállalkozom s egyéb czimeknél is bármily csekély mértékben is (a megyére vonatkozólag) ha szolgálhatok, igen szerencsésnek fogom magam tartani.”¹⁰

A főherceg kezdeményezésére létrejött vállalkozásnak a Délkelet-Magyarországot bemutató része tartalmazza Erdély leírását, ide kerül be a Moldován Gergely által írt, románokról szóló rész *A Bodza-szorostól a dél-magyarországi hegyvidékig* című alfejezetbe. Ezen alfejezet megjelenési helyéről állítható, hogy szerzőnk nem csupán erdélyi, hanem magyarországi, sőt birodalmi kontextusba is kerül megírt tanulmánya által. Terepismerete, releváns észrevételei, néprajzos jártassága, szakértelme is segítették abban, hogy Jókainak tett ajánlása elfogadást nyerjen és egy olyan vállalkozásba kapcsolódjon be közreműködőként, amely a birodalmi identitást és a Magyarország iránti lojalitást hivatott erősíteni.

Az egyetemi tanár

A román nyelv és irodalom tanszéket Moldován Gergely 1886-ban foglalta el, és itt tanított az első világháború végéig, míg a kolozsvári egyetemnek menekülnie kellett a városból, bár ő nem tartott távozó kollegáival, hanem maradt haláláig, 1930-ig.

Egyetemi tanárként szűkebb szakmai kötelezettségei mellett Hermann Antallal együtt tagja volt a Néprajzi bizottságnak. Ez az az időszak, amikor a fentebb említett néprajzi tanulmányait is megjelenteti. Megkockázathatjuk, hogy ezek a tanulmányokká váló információk egyetemi előadásainak is részét képezték. Erre utalhatnak a románként azonosítható hallgatók¹¹ egyetemi végbizonyítványjaiba bejegyzett tantárgyak megnevezései.¹²

¹⁰ Moldován Gergely levele Jókai Mórhoz. H.n. [1884. június vége] OSZK Kt. Fond V/392.

¹¹ A kolozsvári egyetemi beiratkozási anyakönyvekbe csupán 1895-től vezetik be a honosságra, illetve az etnikumra és nemzetiségre vonatkozó adatokat. A magyarországi prozopográfiai kutatások (Karády – Năstasă 2004, Karády 2008) gyakorlata azt láttatja, hogy a görög-katolikus vagy görögkeleti vallású diákok esetében a felekezeti és az etnikai hovatartozás egybeesik, és románként azonosíthatjuk őket.

¹² A román népköltészet heti 1 órában, Válogatott részek a román nép hitvilágából heti 1 órában. Vö. *Végbizonyítványok*. 1893/4–1898/9. Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale ale României [Román Állami Levéltár, Kolozsvári kirendeltség] Fond 315. Universitatea „Ferenc József” din Cluj [A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem iratai]. Regisztrációs szám: 46. 118–120, illetve 271–273.

A Román Állami Levéltár kolozsvári kirendeltségén őrzik pl. Rácز János vagy Vatasan György végbizonyítványát az 1894/95, illetve 1896/97-es tanévből, miszerint mindketten néprajzi jellegű tantárgyakat hallgattak: Rácз a román népköltészetéről, Vatasan a román nép hitvilágáról. Két dolgozra világítanak rá ezek a kéziratos források. Egyfelől a bölcsészkar (feltételezhetően) román származású hallgatói érdeklődtek saját kultúrájuk iránt, függetlenül szakosodásuktól, másfelől Moldován a román nyelv és irodalom tanszéken az irodalom- és nyelvtörténet oktatása mellett a román nyelv néprajzát tárgyzó ismereteket is közölt, új tantárgyakat hirdetve meg.

A lapszerkesztő

A lapszerkesztés Moldován Gergely számára egyetemi tanársága idején külön foglalatosságot jelentett. *Ungaria* címen jelentette meg azt a kulturális folyóiratot, amelynek anyagi háttérét a magyar állam biztosította, és amely politikailag ilyen módon elkötelezett volt. Magyar nyelven kívánta a lap által népszerűsíteni a román kultúrát, és ehhez diákjai segítségét is igénybe vette. Néhányan közülük később doktori szigorlatot is tettek és a kolozsvári egyetemen védtek meg értekezésüket, főként irodalomtörténeti témákból.

Az *Ungaria* és melléklete, a *Magyar–Román Szemle* politikai háttérétől függetlenül fontos mozzanata a kapcsolattörténetnek, hiszen a két kultúra érintkezésének egyféle lehetősége, a műfordítások egyik közlési felülete, mi több: „a hazai oláh néprajz is gondos méltatásban részesül e folyóiratban, amennyiben minden füzetben találunk talányokat, táncszókat, a kuruzslásra és bűvészetre vonatkozó adalékokat, népdalokat és nép-szokási apróságokat, melyek mint szórakoztató közlemények elősegítik a folyóirat terjedését, megkedvelését” (Veress 1894: 177). A későbbi bibliográfus Veress Endre a népi kultúra lapbeli jelenléte kapcsán a műfaji sokszínűség mellett a szórakoztató jelleget emeli ki, amelyet a népszerűség zálogaként értelmez. A lap első három évfolyama után olvashatta az *Erdélyi Múzeum* olvasóközönsége a fent röviden idézett lapismertetőt, amely védőbeszédszerűen érvelt a kultúrmissziót teljesítő Moldován mellett, de ennek vizsgálata külön kifejtést igényelne.

Az író

Moldován egy 1926-os visszaemlékezésében már líceumi tanulmányai végén íróként tekint önmagára és ebben kortársai körében is megerősítést nyert. Amennyiben arra vagyunk kíváncsiak, hogy miképpen író Moldován, elég végigtekinteni az általa szignált cikkek és kötetek sorát. A már említett néprajzi tárgyú, helytörténeti, népismei írásain kívül irodalomtörténei cikkek, kritikák említhetőek, de ezek vizsgálata túlmutatna e dolgozat keretein. Érdekesebb azonban szépírói munkássága. Moldován nem lírát vagy prózát ír, hanem drámai műfajt, ebből is a kor egyik legnépszerűbbikét, népszínművet. Népszínművei nem csupán irodalmi szöveggént működnek, hanem színre is viszik azokat a 19. század végén, a 20. század elején a magyarországi színházakban. Ady Endre csalódásként éli meg a *Flórika szerelme* című darab bemutatóját, és átlagosnak nevezi azt. Ennek ellenére a közönség reakciójára is figyel, kiemelve, hogy az „lelkesen tapsolt a híres oláh nótának: a Sty-tu-nak és a szintén sikerült oláh táncoknak”, és „az oláh táncok betanításáért Szabó Sándort tapsolta”. Mi több, olyan elemeket is talál a színműben, amelyek kapcsán azt ajánlani tudja: „A darabot ma megismétlik, s a román köntös, a pompás előadás, szebbnél-szebb táncok megérdemlik, hogy megnézzé mindenki a darabot” (Ady 1902). A zenei és táncművelés nemzeti sajátosságai érdemlik ki tehát Ady és az előadások közönségének figyelmét.

Moldován népszínművei, mint ahogy az egykorú közönség és kritika is értelmezi, etnográfiai szempontból válnak sajátossá, és íródnak éppen abba a kanonizált vonulatba, amelyet Szigligeti Ede etnográfiai népszínműként indított el, és amely székely-, zsidó-, cigányábrázolás mellett román, szlovák vagy csángó témájú színpadi előadásokat hozott az 1870-es évek közepétől magyarországi színpadokra (Kerényi 2007).

1924-ben *A templom küszöbén* című darabja bemutatója után Moldován nyílt levelet írt a főszerepet játszó Szentgyörgyi István színészhez (Moldován 1924: 197–202), amelyet az *Erdélyi Irodalmi Szemle* közölt. A *Népszínmű* címet viselő írás a műfaj apológiájaként is értelmezhető, miközben Moldován önreflexióját és szerzői szándékait is látatja: „friss, szokatlan miljöével, Szép Iliána aztán kiindulva az akkori Kolozsvárról, bevonult Budára, eljutott Pozsonyba, Szegedre, Temesvárra, Aradra, Brassóba, az ország minden színpadára, hogy román dal és tánc járta az ország egyik szélétől a másikig. Ez a diadal nem a szerző, hanem a román népkincs, a sajátos román néplélek, a román népszellem diadala

volt” (Moldován 1924: 199). A népszerűség mellett a Moldován-színművek kulcsa tehát a román kultúra színpadra vitele a magyarországi közönség számára. A *Szép Iliána* című korábbi darabja kapcsán felsorolt helyszínek között a főváros mellett vidéki városokat találunk, amelyek számára ismerős lehet akár a színpadi látvány, akár a románság, de akár a többkultúrájúságban lét élménye is.

Az írás egy másik fontos gondolata a színmű reprezentatív funkciójával kapcsolatos: a népzene és néptánc az adott nép lelkét fejezi ki és idézi meg. Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi a funkcionalitása ennek a típusú irodalomnak és kultúrának, a levélben választ találunk: „Az állam, amelyben kisebbségek vannak, a színpad útján is hasson oda, hogy azok egymást megismerjék, megbecsüljék és egymást megszeressék. S különösen azok az államok járjanak elől, amelyekben minden ember a demokráciát pengeti lantján; ahol minden madár erről csiripel. Igyekezni kellene, hogy ez ne üres szólam legyen, hanem tény. Béke velünk Mester! Mi nyugodtan halhatunk meg; késő vénségünkig híven kitartottunk a népszínmű zászlója mellett, amelynek Ön sok dicsőséget szerzett” (Moldován 1924: 202).

A fenti idézet értelmében a színpadi előadás tehát a kulturális közvetítés és közeledés egyik eszköze. A humanista elképzelés e közvetítés eredményeként a másik megismerését, megbecsülését és szeretetét reméli. De ennél sokkal fontosabb az, hogy Moldován az állam szerepét is kiemeli e kérdésben, sőt felelősségteljesnek látta, érzékeltette az üres szólamok és tények közötti különbséget. Nem egyedi ez a megnyilatkozás. A kolozsvári egyetem szükségességéről 1871-ben Mátrai Ernő értekezik. E röpiratból idézem az alábbiakat: „a felsőbb tanulmányt, kultúrát áhító erdélyi német és román ifjú ma Németország vagy Románia egyetemét kénytelen felkeresni, s tudománya mellett egy nagy adag megvetéssel és gyűlölettel a magyar iránt tér meg a hazába” (Mátrai 1871: 34). Mátrai érve a magyar egyetemalapításra vonatkozik, az állam felelősségére abban a kérdésben, hogy a fiatal, nem magyar nyelvű polgárai oktatásáról nem gondoskodik, bár érvényben van az 1868-as Eötvös-féle népoktatási törvény. Természetesen ez az érv, akár a Moldován imént idézett felfogása is az állam centralizáló politikájával kapcsolatos, miközben rámutat arra is, hogy a századforduló Magyarországon a nemzetiségi kérdés ügye rendezetlen, sokkal fontosabb, mint ahogy azt az állam kezeli.

A kultúrák közötti közvetítés gyakorlatáról

A továbbiakban újabb példákkal szemléltetem, miként képzei el Moldován a kultúrák találkozását, és hogyan érvel ennek szükségessége mellett.

Az 1884-ben napvilágot látott *Koszorú a román népköltészet virágai*-ból című fordításkötetét a maroshévízi Urmánczy Ilonának ajánlja, akit egy évvel korábban a borszéki fürdőzés alkalmával ismert meg. Az ajánlás szövegében ezt olvashatjuk: „a román népdal egyszerű, de annak minden gondolata igaz, minden érzése valódi, a szív mélyéből eredő [...] leszállít mindenkit oda azon grádicsra, melyen első sorban nem a rang, de maga az ember áll” (Moldován 1884: 6). Eltekintve attól, hogy a természetben termő vadvirágokhoz hasonlítja Moldován a román népdalokat, és ezekből nyújt át képletesen egy koszorút Urmánczy Ilonának, érveléséből egyértelműnek látszik az, hogy a népköltészet képes a nép leánya és a kisasszony közötti társadalmi különbségek eltörlésére, hiszen az embert vélhetjük felismerni benne. A népköltészeti alkotások mögött eszerint a megismerhető ember áll. Az emberinek ez a metaforikus értelmezése teszi lehetővé a kulturális különbségek elosztatását és azt a humanizmust, amely a másik iránti megértés alapja.

Még két apró megjegyzést fűznék ehhez a kötethez. Az egyik, hogy Moldován szerzőként tekint önmagára akkor, amikor a román népdalokat magyarul közli, és részlegesen így elfedi a kulturális közvetítés tényét. A másik pedig az, hogy e népköltészeti gyűjtemény részeként olvashatjuk *Az uralkodás kezdetén* című orációt, amely Bogdan Petriceicu Hașdeu *Răzvan Vodă* című irodalmi művének szerves része. Moldován jelzi is a szöveg forrását, de hozzát teszi: „a nép ajkáról van véve, különösen Besszarábiában most is beszélnek” (Moldován 1884: 165). A szépirodalmi szöveg beemelésekor Moldován tulajdonképpen egy élő szöveg hagyományra hivatkozik, amely egyfelől műfajában (oráció) őrzi az élőbeszéd hagyományát és retorikai szerepét, bár egy romantikus dráma része; másfelől pedig a nép ajkán élő hagyomány, amely tehát irodalom és folklór peremvidékén mozog. Tehát magas és népi irodalom találkozásának érdekes története bontható ki ebből.

A kultúrák találkozásának rendjén visszaalnék Moldován román-ság-leírásaira. A szakmailag helytálló adatok mellett „akarom, hogy olyanoknak ismerjenek, amilyenek vagyunk” – írja *Magyarok, románok. A nemzetiségi ügy kritikája* című munkájában (Moldován 1894). Önle-

írásokat szeretne tehát közvetíteni, és megfogalmazása szerint ő is e közösséghez tartozik, nem határolódik el tőle, bár a leíró szerepét is magára ölti. Hitelességre törekszik, miközben nyelvet változtat a román népköltészet közreadásakor, de a néprajzi, népismereti dolgozatai írásakor is. A már említett, ideologikusnak tekintendő humanista elgondolást tehát maga Moldován kezdi ki, amikor a román népköltészetet nem eredeti nyelven, hanem magyarul teszi közzé: a fordítás által szimbolikusan a modern értelemben vett magyar irodalom részévé avatja a román népköltészetet, mintegy gyarmatosítja azt. Ha arra is figyelünk, hogy kik között közvetít, akkor a szóbeli kultúra birtokosa, azaz a nép és az írásbeliség alakítója, az intelligencia között, a népi, populáris kultúrát gyűjti és mutatja be – akár népszínműíróként is egy másik regiszterben. A román népi kultúrát teszi elérhetővé a magyar elit kultúra, és annak populáris regiszterei számára is. E döntése mögött sokkal bonyolultabb érvrendszer áll, mint az egyszerű nyelv- vagy identitásváltás. Néprajzi munkássága, szerzői intenciója, kultúraközvetítő koncepciója már a magyarországi nemzetiségpolitika területére vezetnek, amely e munkásság és életpálya szélesebb kontextusát is jelenti. Fontos megjegyeznünk, hogy közvetítői szerepe akkor válik igazán problematikussá, amikor az az elit irodalmak, kultúrák határait sérti. Egyetemi tanársága, az általa szerkesztett *Ungaria* című lap elválaszthatatlan az általa képviselt ideológiától és közvetítéspolitikától, amely a nemzetiesedés útján haladó románság szempontjából érthetetlen, a magyarság szempontjából meg lojalitása kapcsán vitatható. Az első világháború lezárultával pedig életpályája fut zsákutcába, hiszen Erdélyt és abban Kolozsvárt Romániához csatolják, és az új politikai körülmények között ellehetetlenül Moldován koncepciója is.

Bár egy visszaemlékezésében arról ír, hogy „amikor 1867 júniusában, huszonekét esztendő koromban érettségiztem a kolozsvári katolikus gimnáziumban, már román író voltam” (Moldován 1926: 88), későbbi társadalmi és kulturális kötődései a magyar kultúrához sorolják.

Moldován esetében az állampolgári lojalitás hierarchikusan nyomta el az etnikai származás identifikációs lehetőségét. Így történhetett meg, hogy a román családba született Grigore Moldovan húszéves korára a magyar nyelven írás, közvetve pedig a magyar nyelvű kultúra mellett dönt, anélkül, hogy megtagadná azt a kultúrát és nyelvet, amelybe beleszületett. Innen nézve tévedés őt renegátnak nevezni, hiszen egész életét a román kultúra közvetítésének szentelte.

Fordításokban megjelent népköltészeti gyűjteményei ennek a kettős kötődésnek az eredményei, és éppen e közöttiség, azaz a magyar – román kapcsolattörténet terén jelentősek. Elméleti (népisme) tanulmányai pedig az etnikai és politikai identitás összeegyeztethetőségét szorgalmazták egy a korban elavulttá váló paradigma, a birodalmi identitás kontextusában.

Szakirodalom

Ács Károly

1858 *Virágok a román (oláh) népköltészet mezejéről*. ny. Herz János, Pest.

Ady Endre

1902 Flórika szerelme. Bemutató a Szigligeti Színházban. *Nagyváradi Napló* V (Február 15.) 321.

Alexics György

1912 *Román népmesék*. Lampel Róbert, Budapest.

Benda Kálmán

1975 Moldován Gergely (Grigore). Österreichisches Biographisches Lexikon. (Elérhetőség: http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_M/Moldovan_Gergely_1845_1930.xml)

Berki Tímea

2012 *Magyar-román kulturális kapcsolatok a 19. század második felében. Értelmiségtörténeti keret*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.

Domokos Sámuel

1966 *A román irodalom magyar bibliográfiája*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest.

Gáldi László

1941 Az erdélyi magyar tudományosság és a kolozsvári egyetem hatása a román tudományra. In: Bisztray Gyula – Szabó T. Attila – Tamás Lajos (szerk.): *Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 285–304.

Jakab Albert Zsolt

é. n. Moldován Gergely. In: *Romániai magyar néprajzi bibliográfia*. (Elérhetőség: <http://www.kjnt.ro/neprajzibibliografia/?nev=MOLDOVÁN%20Gergely>)

Jancsó Benedek

1900 Újabb román ethnographiai mozgalmak hazánkban. *Ethnographia* XI. (1) 11–18, (2) 63–71.

Kádár Imre

1932 *A havas balladái. Román népballadák, dalok és románcok.* Erdélyi Helikon, Kolozsvár.

Karády, Viktor – Nastasă, Lucian

2004 *The University of Kolozsvár/Cluj/Cluj and the Students of the Medical Faculty (1872–1918).* Central European University – Ethnocultural Diversity Resource Center, Budapest–Cluj.

Karády Viktor

2008 Multikulturális szakértelmiség a dualista korban? Felekezeti és etnikum a Kolozsvári Egyetem orvosainak rekrutációs jellemzői között (1872–1918). *Új pedagógiai szemle* LVIII (4) 74–96.

Kerényi Ferenc

2007 A magyar népszínmű. In: Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): *A magyar irodalom története.* Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 234–243.

Klanczay Tibor

2001 Irodalom és nemzetiség. In: Kőszeghy Péter (szerk.): *Stílus, nemzet és civilizáció.* Balassi Kiadó, Budapest, 9–20.

Köteles Pál

1970 *Iosif Vulcan a Kisfaludy Társaságban.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Mátrai Ernő

1871 *A kolozsvári egyetem mint kulturális szükséglet.* Aigner Lajos – Stein János, Pest–Kolozsvár.

Miskolczi Ambrus

2012 A hungarus-tudat a polgári-nemzeti átalakulás sodrában. *Magyar Kisebbség.* 17 (3–4) 163–204.

2013 *A pásztor bölcsessége.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

Moldován Gergely

1872 *Román népdalok és balladák.* K. Papp Miklós, Kolozsvár.

1882 *Román közmondások.* Kelet, Kolozsvár.

1883 *Egy fürdőidény Borszákon.* Magyar Polgár könyvnyomdája, Kolozsvár.

1884 *Koszorú a román népköltészet virágaiból.* Magyar Polgár könyvnyomdája, Kolozsvár.

1895–1896 *A románság* I-II. Pleitz Fer. Pál könyvnyomdája, Nagybecskerek.

- 1899 Alsó-Fehér vármegye román népe. Néprajzi tanulmány. In: Lázár István (szerk.): *Alsó-Fehér vármegye monográfiája* III. Cirner és Lingner könyvnyomdája, Nagyenyed.
- 1906 Román pásztortvilág. *Erdélyi Múzeum*. XXIII. (5) 330–335.
- 1924 A népszínmű. *Erdélyi Irodalmi Szemle* LVI (7) 197–203.
- 1926 A piaristák melegében. In: György Lajos (szerk.): *Öreg diák vissza-néz*. Minerva Rt., Cluj–Kolozsvár.
- Rudolf főherceg
- 1887 *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben*. Magyar Királyi Állami Nyomda kiadása, Budapest.
- Szabédi László
- 1945 *Zöld levél–Frunză verde*, Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár.
- Szinnyei József
- 1902 Moldován Gergely. In: *Magyar írók élete és munkái*. IX. 121–125
- Tarnai Andor
- 1969 *Extra Hungariam non est vita... (Egy szállóige történetéhez.)* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Veress Endre
- 1894 Dr. Moldován Gergely „Ungaria”-ja. *Erdélyi Múzeum* XI. (3) 177–179.
- Vulcan, Iosif – Grozescu, Iulian – Ember György
- 1877 *Román népdalok*. Kisfaludy-Társaság, Budapest.

Kéziratos források

- Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale ale României [Román Állami Levéltár, Kolozsvári kirendeltség]
- Fond 315. Universitatea „Ferenc József” din Cluj [A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem iratai]. Regisztrációs szám: 46, 59, 80, 90. *Végbizonyítványok*. 1893/4–1898/9.
- MTA KIK Kt. = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár
- Ms. 5163/1134. Moldován Gergely levelei Márki Sándornak
- OSZK Kt. = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
- Fond V. Jókai Mór-hagyaték. 392. Moldován Gergely levele Jókai Mórhoz. h.n., é.n. [1884. június vége]

Între două culturi: etnograful Gergely Moldován

Studiul se orientează asupra preocupării etnografice a lui Grigore Moldovan (Moldován Gergely). Cariera profesională a inspectorului școlar, profesorului universitar din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost recunoscută doar în domeniul etnografiei și al contactelor culturale. Autoarea identifică interesele, motivațiile lui Moldovan prin prezentarea colecțiilor de folclor traduse în limba maghiară, a întreprinderilor sale culturale, arătând și posibilitățile multilingvistului și interculturalității, care transcend limitele literaturilor naționale.

Between Two Cultures: the Ethnographer Gergely Moldován

The study focuses on the ethnography-related concerns of Grigore Moldovan (Moldován Gergely). The professional career of the school inspector and university professor from the second half of the 19th century was recognized only in the fields of ethnography and cultural contacts. The author identifies Moldovan's interests and motivations by presenting his collections of Romanian folklore translated into Hungarian, as well as his cultural enterprises, highlighting at the same time the possibilities of multilingualism and interculturality that transcend the boundaries of national literature.